

A. Mantineo, *Le università cattoliche nel diritto della Chiesa e dello stato*, Milano – Dott. A. Giuffré Editore 1995, ss. 180.

W ramach publikacji Wydziału Jurysprudencji Uniwersytetu w Messynie (Quaderni per la Didactica e la Ricerca) wymieniona praca została opublikowana przez znane wydawnictwo prawnicze A. Giuffré w Mediolanie. Zgodnie z tytułem publikacji, dzieli się ona na dwie części poświęcone sytuacji prawnej uniwersytetów katolickich: część I – prezentuje uregulowania zawarte w prawie kanonicznym, część II – przedstawia problem w świetle prawa włoskiego. Praca jest interesująca i warta przybliżenia czytelnikowi z uwagi na fakt istnienia w Polsce uniwersytetu katolickiego i jednocześnie brak monograficznego opracowania tego tematu w polskiej literaturze prawa wyznaniowego.

Rozdział I cz. I zawiera omówienie dyscypliny prawa kanonicznego w odniesieniu do uniwersytetów katolickich od czasów KPK z 1917 r. do KPK z 1983 r. Uniwersytety katolickie nie tylko w Italii, ale także w całej Europie spełniały rolę kulturową i edukacyjną w ramach ewangelizacyjnej misji Kościoła, jak i w jego sprawowaniu *potestas in temporalibus*. KPK z 1917 r. w księdze III, tyt. XXII, zastrzegł wyłącznie Kościołowi i rodzicom troskę o formację i wychowanie dzieci. Państwo miało w tym przedmiocie odgrywać rolę pomocniczą, uzupełniającą (zob. kan. 1372 i 1381). Według prawa kanonicznego Kościół ma prawo zakładania szkół jakiegokolwiek profilu, czy to podstawowych, czy średnich, czy też wyższych (kan. 1375). Kodeks jednak niewiele mówił o uniwersytetach. Kan. 1379 polecał trosce ordynariuszy zakładanie uniwersytetów katolickich tam, gdzie ich dotychczas brakowało. Ale statuty tych uniwersytetów czy wydziałów, także zakonnych (kan. 1379, § 2), winny być zaaprobowane przez Stolicę Apostolską. Nadawanie

stopni i tytułów akademickich w zakresie kościelnym było zastrzeżone jedynie wydziałom, które otrzymały takie upoważnienie od Stolicy Apostolskiej (kan.1377).

Jeszcze większą ostrożnością w odniesieniu do instytucji świeckich w zakresie kształcenia i wychowania cechowała się encyklika Piusa XI *Divini illius Magistri*. Encyklika podkreślała bardzo mocno i zdecydowanie, że *munus educandi* należy jedynie do Kościoła oraz do rodziny i wyprzedza w tym społeczność państwową. Autor wyraża pogląd o kościelnej strategii obronnej wobec uregulowań państwowych (s. 9-10). Dopiero Sobór Watykański II odczytując “znaki czasu” dokonał przystosowania i przybliżenia doktryny kościelnej w zakresie wychowania ludzi wielu ras, kultur i wyznań, w ramach różnych systemów politycznych i ekonomicznych. Sobór nadał funkcji edukacji wymiar ewangelizacyjny i ekumeniczny (s. 10). Ta endogenna przemiana w Kościele została ułatwiona poprzez powstanie międzynarodowych struktur, które przyjęły zasady wolności wychowania, religii, rasy, kultury i wykluczyły wszelkie formy dyskryminacji. Autor podał obszerny zestaw aktów prawa międzynarodowego (zob. s. 11, nota 15). Zagadnieniem wychowania chrześcijańskiego zajęły się dwa dokumenty soborowe: Konstytucja *Gaudium et spes* i Deklaracja *Gravissimum educationis*.

Problem pogodzenia wymogu autonomii i wolności poszukiwań naukowych z jednej strony i więz uniwersytetów katolickich z hierarchią Kościoła – z drugiej – to, jak się wydaje, problem kluczowy podejmowany przez liczne stowarzyszenia świeckie i przez Międzynarodową Federację Uniwersytetów Katolickich (FIUC). Próby określenia pozycji uniwersytetu katolickiego podjął II Międzynarodowy Kongres delegatów uniwersytetów katolickich (zob. Dokument końcowy: *L'université catholique dans le monde moderne*, Roma 1975) i wyznaczył drogi dla unormowania prawnego pozycji uniwersytetu katolickiego.

W II rozdz. cz. I Autor przedstawił normy KPK z 1983 r. i uregulowania partykularne Konferencji Biskupów we Włoszech. Przede wszystkim zauważył, że KPK bazuje na nauce soborowej, ale często odwołuje się do norm KPK z 1917 r. Warto zauważyć, że nowy kodeks wyraźnie oddzielił normy dotyczące uniwersytetów katolickich od norm dotyczących uniwersytetów kościelnych. Już to samo

jest wielką nowością. Następnie istotne jest, że kan. 807 potwierdzając prawo Kościoła do zakładania uniwersytetów katolickich i kierowania nimi, określił jednocześnie ich cele. Służą one do “pogłębienia kultury ludzi”, “pełniejszego rozwoju osoby ludzkiej”, a także do “wypełnienia posługi nauczania”. Właśnie Jan Paweł II w swoim nauczaniu podkreśla, że Kościół chce wziąć pod uwagę wszelkiego rodzaju problemy ludzkie i doprowadzić do dialogu między wiarą i wiedzą, a najlepszym miejscem do tego rodzaju dialogu jest uniwersytet (Konstytucja *Ex corde Ecclesiae*, nn. 6, 15, 17). Interpretacja kanonów KPK pozwala sądzić, iż prawodawca ma na myśli dwojakiego rodzaju uniwersytety wyznaniowe: ściśle wyznaniowe, tj. erygowane przez władzę kościelną (zob. kan. 808 w połączeniu z kan. 803 § 3) i wyznaniowe, w znaczeniu szerszym, tj. te o które troska jest powierzona Konferencjom Episkopatu, ażeby na podległym im terytorium działały właściwie rozmieszczone uniwersytety lub przynajmniej wydziały, w których byłyby kultywowane i wykładane z zachowaniem ich naukowej autonomii “różne dyscypliny, przy uwzględnieniu doktryny katolickiej” (kan. 809).

Najbardziej istotne, a zarazem skomplikowane jest zagadnienie wolności na uniwersytetach katolickich. Dotyka ono szerszego zagadnienia wolności sumienia opartego na godności osoby ludzkiej. Natomiast na uniwersytecie katolickim mamy do czynienia z opieką i kontrolą doktryny katolickiej w stosunku do nauczających na tych uniwersytetach. Dyspozycja kan. 810 §1 o “nieskazitelności doktryny i dobrych obyczajów” nauczających, przywołana następnie przez kan. 818, daje władzy kościelnej, zgodnie ze statutami, obowiązek czuwania przy ich nominacji czy odwołaniu z *munus docendi*. W *Schemacie księgi III*, przygotowywanym na Sobór, była tylko mowa o “czuwaniu”, a nie “odwoływaniu”. Jednak KPK wrócił do “odwoływania” przepisując w kan. 810 §1, iż winno się ono odbywać “z zachowaniem sposobu określonego w statutach”, czyli winna być zachowana odpowiednia procedura, i winno być zachowane prawo do obrony.

Autor przytoczył także szczegółowe postanowienia kilku Konferencji Episkopatów, jak: Ekwador, Meksyk, Panama, Salwador, gdzie wydano normy szczegółowe dotyczące nauczania katolickiego, w tym roli uniwersytetów katolickich (s. 37-38). Osobny passus Autor

poświęcił na omówienie niektórych propozycji Konferencji Episkopatu Italii antycypujących nieco wydanie Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II *Ex corde Ecclesiae*.

Rozdział III został w całości poświęcony omówieniu Konstytucji Apostolskiej Jana Pawła II *Ex corde Ecclesiae* z 1990 r., która zdaniem Autora nie tylko zawiera wiele nowości w stosunku do uregulowań KPK, ale także pozwala postawić liczne pytania odnośnie do tych unormowań. Zaraz na początku należy powiedzieć, że konstytucja dużo jaśniej, aniżeli KPK, określa wszystkie kompetencje odnośnie do erekcji i funkcjonowania uniwersytetów katolickich. Już w normach generalnych tej Konstytucji zostało sprecyzowane, kto uznany jest za władzę kompetentną do powołania erekcji uniwersytetu katolickiego. Poza ogólnym wprowadzeniem do Konstytucji, Autor przedstawił kompetencje władzy kościelnej w odniesieniu do uniwersytetów katolickich, sposoby rozwiązywania problemów odnośnie do ich katolickiego charakteru, omówił zakres władzy kościelnej nad uniwersyte-tem, współodpowiedzialność świeckich za uniwersytet, różne rodzaje uniwersytetów i społeczności akademickich, wymogi tożsamości uniwersytetu katolickiego, autonomię uniwersytetu katolickiego, kontakty z władzą kościelną, z innymi instytucjami kulturalnymi kraju. Ponadto bardzo interesująco przedstawił całą społeczność uniwersytecką, jej zaangażowanie w sprawy misji uniwersytetu, łącznie z niekatolickimi pracownikami uczelni katolickich. Wreszcie poruszył problemy studentów, metody badań naukowych i szczególną rolę teologii oraz misji pastoralnej uniwersytetów katolickich. Zagadnieniem niezmiernie interesującym są kontakty uniwersytetów katolickich z innymi, obcymi mentalności chrześcijańskiej kulturami, i na koniec ich rola w tworzeniu ogólnej kultury humanistycznej w łączącej się Europie (s. 43-78).

Cała część II pracy, obszerniejsza objętościowo (ss. 81-170) została poświęcona zagadnieniu: uniwersytety katolickie we włoskim systemie prawnym. Autor przedstawił w I rozdziale proces powstawania uniwersytetów katolickich we Włoszech w kontekście antykościelnej polityki jednoczących się Włoch. Na wielu stronach swojej pracy zaprezentował trudną drogę do "zielonego światła" tzw. wolnym uniwersytem. Powstały wtedy dwa takie uniwersytety: Katolicki Uniwersytet Najśw. Serca Jezusowego w Mediolanie i

Instytut Wniebowzięcia NMP w Rzymie. Autor następnie omówił akty prawne, za pomocą których obie te uczelnie otrzymały państwowe uznanie. W rozdziale II omówił zagadnienie ewolucji systemu uniwersyteckiego w systemie demokratycznym republikańskim (s. 101-130). Tu przedstawił długą drogę do osiągnięcia konstytucyjnego przepisu o autonomii uniwersytetów, a następnie przedstawił trudności w interpretacji tych przepisów. Ostatecznie autonomia uniwersytetu dotyczy “dydaktyki”, “badań” i “administracji”. Szczególnie ważne dla badaczy tej problematyki jest omówienie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego Italii n. 195 z 1972 r. (in caso Cordero) w kwestii zachowania równowagi między wolnością uniwersytetów wyznaniowych i wolnością osobistą nauczycieli akademickich w nich zatrudnionych (s. 121-123). Natomiast w III rozdziale został przedstawiony – okres reformy po Ugodzie między Stolicą Apostolską i Państwem Włoskim w 1984 r. i dokonanej wtedy integracji prawa o uniwersytetach (s. 131-169). W zakończeniu Autor zauważa, że ustawodawstwo państwowe zapewnia rozwój uniwersytetów katolickich. Niektóre prawa, jak: n. 168 z 1989 i n. 341 z 1990 r., wymagają korekty w zakresie poprawienia autonomii uniwersytetów wyznaniowych. Nowe ustawodawstwo państwowe zmierza do wprowadzenia równowagi między ochroną tożsamości wyznaniowej wolnych uniwersytetów i poszanowaniem praw osób tam pracujących. Wymiar sprawiedliwości administracyjnej zmierza do ułatwienia procedury kontestacji. Prawo n. 243 z pewnością podniesie liczbę rekursów ze strony personelu nauczającego. Jako zadania do rozwiązania przez uniwersytety, nie tylko państwowe pozostają: upadek szkolnictwa, wtórny analfabetyzm, problem rynku i bezrobocia, przerost aparatu biurokracji. Państwo przeżywa kryzys służb publicznych, nie jest zdolne pobudzić inicjatyw urynkowienia, większego zabezpieczenia społecznego, rozwoju w kierunku prawdziwej demokracji, a nie chimery. Autor widzi jednak pozytywny rozwój ustawodawstwa w zakresie uniwersytetów zbliżającego Italię do innych krajów Europy. W realizacji wskazań konstytucji *Ex corde Ecclesiae* widzi dla uniwersytetów katolickich perspektywę przyczynienia się do postępu naukowego Italii i ukierunkowania przynajmniej na polu nauki ku Europie bez granic. Uważa, że opóźnienia są do przewyższenia poprzez więk-

szą otwartość uniwersytetów katolickich na nowe inicjatywy, które dotychczas nie zostały w pełni podjęte.

Od strony formalnej można postawić pewne drobne zarzuty. Przede wszystkim cały materiał został podzielony na tak wielką liczbę podrozdziałów, że czytelnik gubi w tej palecie drobiazgowych zagadnień ogólną wizję uniwersytetu katolickiego i jego właściwych funkcji. Z drugiej strony można ten sposób referowania przedmiotu uznać za pozytywny z uwagi na ukazanie złożoności problematyki. Przypisy nie zawsze są skoordynowane z tekstem, czasami bez pełnego opisu bibliograficznego niektórych pozycji. Brak wykazu i rozwiązania niektórych skrótów utrudnia lekturę pracy. Zauważa się też różny sposób powoływania tych samych źródeł, np. AAS. Szkoda, że Autor nie podał dokładnego opisu bibliograficznego cennego wykazu źródeł (ułożonego chronologicznie) prawa dotyczącego uniwersytetów katolickich. Zauważa się też brak wykazu literatury wykorzystanej w pracy a obficie powoływanej w przypisach. Praca nie zawiera wstępu ani zakończenia.

Wywody Autora cechuje jednak rzetelność i wnikliwość badawcza. Można powiedzieć, że jest specjalistą od “wyszukiwania problemów”, chociażby one były marginalne. Nie można jednak pod żadnym względem tej wnikliwości uważać za coś negatywnego, przeciwnie – życie jest bogatsze niż ramy prawa. Nie poprzestaje na prostym referowaniu norm prawa ani aktów kościelnych normatywnych czy nienormatywnych, ale dociera także do kanonicznego prawa partykularnego (szczególnie włoskiego) i zadaje sobie trud ich konfrontacji z prawem międzynarodowym oraz prawem świeckim państwa włoskiego. Owszem, omawia rolę uniwersytetów katolickich w życiu Kościoła, ale w większym stopniu interesuje go ich zaangażowanie w życie społeczne, w rozwój dialogu między wyznaniem i dialogu między kulturami. Czyni to w kontekście jednoczenia się Europy oraz wpływu na nią różnych kultur napływających z zewnątrz. Autor wielokrotnie analizuje pojęcia “katolicki” i “uniwersytet”, które podkreślają powszechność i otwartość tej instytucji na dialog z różnego rodzaju kulturami i sposobami zachowań moralnych.

Szczególną uwagę zwraca na poszanowanie praw człowieka. Na tym tle stawia dość często pytanie o możliwość zachowania równo-

wagi pomiędzy “katolickością” tych uczelni a wolnością poszukiwań. Wydaje się, że często nadmiernie akcentuje problemy, które są wprawdzie ważne, i potencjalnie mogą się zrodzić w środowisku uniwersyteckim, ale przez to gubi monograficzny wykład, którego z tytułu pracy można się spodziewać. Postulaty stawia nie tylko w odniesieniu do uregulowań kościelnych, ale i państwowych, nie tylko w odniesieniu do kadry profesorskiej, administracji uniwersyteckiej i młodzieży studiującej, ale także w odniesieniu programów nauczania i do istotnej roli uniwersytetu w kształtowaniu ogólnoludzkiego humanizmu.

Z uwagi na swój charakter porównawczy, aktualność problematyki, szeroką bazę źródłową, wnikliwość i dociekliwość badawczą oraz walory poznawcze pracę Antonio Mantineo należy uznać za monografię, która wnosi poważny wkład w literaturę prawa wyznaniowego.

Henryk Misztal